

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Погіршення стану навколишнього природного середовища, що спостерігається останнім часом в Україні, в основному, спричинене діяльністю промислових підприємств із високим рівнем екологічної небезпеки. Це негативно впливає як на якість життя населення, так і зменшує можливості економічного і соціального розвитку регіонів та міст України за рахунок ресурсовитратного характеру діяльності таких підприємств. Інструментом регулювання якості навколишнього природного середовища виступає екологічний аудит, що дає можливість виявити диспропорції між виробничо-господарською діяльністю підприємства і охороною навколишнього середовища та розробити заходи для досягнення їх оптимальної рівноваги. Таким чином, забезпечуючи гармонійне поєднання економічних та екологічних інтересів підприємств, екологічний аудит може бути одним з ефективних інструментів переходу економіки України до екологічно безпечної, зумовлюючи підвищення якості життя населення та суспільства загалом [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню зазначених проблем присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Р. Кулик, Ю. Штик, Т. Харченко, Ю. Сагайдак, Л. Синягівська, Ю. Демберецька та інших. Незважаючи на значні доробки в теоретичній базі досліджень, у даній сфері залишається багато нерозв'язаних проблем. Однією з найактуальніших є визначення проблем та перспектив впровадження екологічного аудиту на підприємствах України в сучасних умовах функціонування економіки.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження та аналіз проблем з якими стикаються українські підприємства при впровадженні екологічного аудиту у практику діяльності, розробка практичних рекомендацій щодо перспектив його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ефективне приєднання до світової спільноти економіки України залежить від вирішення багатьох проблем, однією з яких є проблема впровадження екологічного аудиту. Екологічне аудитування, яке успішно застосовується як вид економічної діяльності в розвинених країнах, в Україні проходить етап становлення.

Актуальність екологічного аудиту полягає і у тому, що саме сьогодні в Україні починається усвідомлення того, що екоаудит є необхідною за міжнародними стандартами передінвестиційною стадією оцінки ризиків, обов'язковою процедурою визначення вартості підприємств, що приватизуються, маркетингових досліджень конкурентоспроможності продукції, ефективним інструментом погодження загальнодержавних і місцевих інтересів екологічної безпеки.

У сучасній літературі можна зустріти багато визначень терміну «екологічний аудит». На наш погляд, найповнішим є наступне – «екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, систем управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту» [2]. Відповідні критерії встановлюються замовником екологічного аудиту в договорі на його проведення. Екологічному аудиту можуть підлягати підприємства, установи та організації, їх філії, представництва чи об'єднання, цілісні майнові комплекси, інші господарські об'єкти, їх окремі підрозділи, виробництва чи види діяльності; системи управління навколишнім природним середовищем; інші об'єкти, передбачені законом. Організація і здійснення еколого-аудиторської діяльності

регулюються частинами 2, 3 ст. 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Законом України «Про екологічний аудит», законодавчими актами, що регулюють види діяльності і сфери, в яких здійснюється обов'язковий екологічний аудит (зокрема приватизацію). Низку процедурних документів стосовно сертифікації екологічних аудиторів, ведення Реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, які мають право на здійснення екологічного аудиту, затверджено наказами Міністерства охорони навколишнього природного середовища. Екологічний аудит систем управління якістю довкілля регулюється також міжнародними стандартами.

Право на проведення екологічного аудиту в Україні мають екологічні аудитори, сертифіковані відповідно до вимог законодавства України. Такими вимогами є:

- а) відповідна вища освіта;
- б) досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд;
- в) отримання в установленому порядку сертифіката на право здійснення відповідної діяльності, який видається терміном на 3 роки [2].

На жаль, законодавство не містить переліку спеціальностей, опанувавши які особа може претендувати на отримання сертифіката екологічного аудитора, віддаючи вирішення цього питання на розсуд Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, що не сприяє об'єктивному вирішенню справи. Є й ряд інших питань, що потребують свого вирішення, зокрема: що можна вважати «суміжною» щодо охорони навколишнього природного середовища сферою та інші. Для того щоб юридична особа могла претендувати на внесення до Реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, які мають право на здійснення екологічного аудиту, достатньо, по-перше, передбачити відповідний вид діяльності у своєму статуті, а по-друге, мати у штаті хоча б одного екологічного аудитора. Містить законодавство України й певні заборони на проведення екологічного аудиту. Вони поширюються на органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, осіб, яким законом заборонено здійснювати підприємницьку діяльність. Забороняється здійснювати екологічний аудит господарських об'єктів екологічним аудитором, якщо вони мають акції цих об'єктів або в іншій формі мають безпосереднє відношення до них.

Закон України «Про екологічний аудит» розрізняє внутрішній та зовнішній; обов'язковий та добровільний екологічний аудит.

Внутрішній екологічний аудит об'єкта проводиться на замовлення його власника чи органу управління для власних потреб. Внутрішній екологічний аудит підприємства включає: аналіз внутрішнього контролю керування виробничим процесом, оцінку слабких сторін і неполадок контрольного устаткування, облік ризику для навколишнього середовища обстежуваного об'єкта, збір доказів практичної ефективності внутрішнього екологічного контролю, оцінку зібраних матеріалів для визначення недоліків системи заходів, що перевіряється, по охороні навколишнього середовища, представлення звіту про результати екологічного аудиту. На основі висновків екологічного аудиту розробляється план дій, що уточнює сукупність коригувальних заходів [3].

Зовнішній екологічний аудит проводиться на замовлення інших заінтересованих суб'єктів. Такими суб'єктами можуть бути, зокрема, потенційні покупці об'єкта, що приватизується або виставляється на продаж — для визначення реальної вартості об'єкта з урахуванням його екологічних характеристик.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів на замовлення як власника (органу управління) об'єкта, так і іншого зацікавленого суб'єкта. У другому випадку, тобто якщо екологічний аудит замовляється третьою стороною, Закон вимагає згоди керівника чи власника об'єкта на проведення на ньому екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит відповідно до ст. 12 Закону України «Про екологічний аудит» здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять

підвищену екологічну небезпеку, у таких випадках: банкрутство; приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності; передача або придбання в державну чи комунальну власність; передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності; створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств; екологічне страхування об'єктів; завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону; в інших випадках, передбачених законом.

Незалежно від виду аудиту, основною метою при його проведенні є: контроль вірогідності наданої підприємством екологічної інформації; перевірка відповідності об'єкта екологічним вимогам; оцінка існуючої системи керування навколишнього середовища і здоров'я працівників; оцінка ризиків від регульованих і не регульованих впливів на середовище.

Основними об'єктами екологічного аудиту, згідно законодавства України, є наступні: сировина; продукти харчування, харчоблоки; технологічні процеси; продукція; викиди в атмосферу; стічні води; відходи; засоби індивідуального і колективного захисту; техніка безпеки; положення про політику Компанії в області охорони праці і навколишнього середовища; екологічний паспорт підприємства й ін. [4].

До основних економічних напрямків і можливостей екоаудиту можна віднести: консультування з фінансових, господарських та правових питань природокористування (екологічний консалтинг); навчання у встановленому законодавством України порядку фахівців в сфері екологічної безпеки; розробка нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище; надання інших послуг природоохоронного призначення (табл.1) [5].

Екологічний аудит пов'язаний з виконанням аналітичних, дослідницьких та інжинірингових процедур, виступає як засіб оптимізації підприємництва у сфері екологічної безпеки, розвитку ринку екологічних послуг. Він важливий у передінвестиційній стадії як інструмент експертного контролю екологічних та фінансово-економічних аспектів інвестиційних та інноваційних програм, при оцінці ризиків, при укладанні договорів кредитування банками, при екологічному страхуванні тощо.

Таблиця 1

Основні економічні ефекти від проведення екологічного аудиту

Напрями екоаудиту	Ефекти екоаудиту
1. Консультування з виявлення резервів для фінансової оптимізації екологічних платежів, складання екологічної статистичної та бухгалтерської звітності до держбюджету з платежів за природокористування і забруднення навколишнього середовища	Виявлення помилок у розрахунку екологічних податків і платежів за природокористування, що виключає нарахування штрафів і пені
2. Аналіз фінансово-господарської діяльності щодо забезпечення ефективності використання природних ресурсів, охорони довкілля та екологічної безпеки	Підвищення ефективності використання у виробництві обмежених природних ресурсів та енергоносіїв, що спричиняє збільшення випуску продукції на одиницю ресурсу та отримання додаткового прибутку організації
3. Виявлення сильних і слабких сторін, а також невикористаних можливостей щодо контролю за екологічно небезпечними аспектами функціонування господарюючого суб'єкта	Скорочення ризику виникнення техногенних та екологічних катастроф, що тягнуть за собою значний економічний збиток, пов'язаний з високим ступенем зносу транспортного, промислового та очисного обладнання

4. Оцінка та управління екологічними ризиками та збитками, мінімізація шкідливих факторів впливу	Підвищення екологічного виробничого циклу і готової продукції, що може до зростання іміджу підприємства або компанії на світовому ринку
5. Стратегічний екологічний аудит, який використовується при розробці та аналізі інвестиційних проектів	Виявлення потенційних ризиків і можливостей при плануванні інвестицій, їх розміру та сфери вкладення
6. Складання бізнес-планів, проведення маркетингових досліджень	Збільшення прибутку при оцінці ринку реалізації виробленої продукції
7. Проектування систем управління навколишнім середовищем (СУНС) відповідно до діючих вимог і стандартів та проведення їх аудитів	Стимулювання природоохоронної діяльності, що надає більшу можливість для міжнародної сертифікації і підвищує інвестиційну привабливість підприємства
8. Екологічна паспортизація та сертифікація	Засвідчення екологічності готової продукції, що веде до підвищення її конкурентоспроможності і до збільшення купівельного попиту організації
9. Проведення екологічної експертизи документації та оцінки впливу запланованої господарської діяльності на довкілля	Модернізація технологічних процесів з точки зору екологічних ризиків і перспектив розвитку підприємства

Проблема розвитку та здійснення екологічного аудиту в Україні, на думку фахівців, пов'язана з вирішенням двох ключових питань, а саме:

- проведенням екологічного аудиту діяльності господарюючих суб'єктів з позицій дотримання екологічного законодавства, оцінкою проектно-кошторисної документації та екологічної ефективності управління суб'єктом господарювання;
- врахуванням екологічних аспектів при аудиті фінансової звітності [4].

Слід звернути увагу на те, що як і при будь-якому аудиті, екоаудит має свої ризики, основний з яких полягає у невідповідній оцінці екологічних питань (ситуацій). Причинами можуть бути надмірна довіра до даних екоменеджменту і системи внутрішнього контролю; недостатність інформації або аудиторських процедур; шахрайство керівництва або персоналу; неправильна інтерпретація аудитором отриманих даних; ризик вибіркової перевірки; дуже стислі строки здійснення екоаудиту; застосування невідповідних методів перевірки.

Суттєвою проблемою є оцінка екологічних зобов'язань. Це пов'язано з тим, що в одних випадках зобов'язання є безпосереднім побічним продуктом основної діяльності підприємства (наприклад, гірничодобувна або нафто- і газодобувна галузі), а в інших – виникають у результаті недотримання норм екологічного законодавства, що призводить до компенсації завданої шкоди, виплати юридичних витрат, штрафів тощо. Крім того, екозобов'язання можуть виникати внаслідок добровільних дій підприємства щодо усунення негативних впливів на навколишнє середовище (забруднення ґрунту, води, повітря). Впливати на виникнення екологічних зобов'язань може зміна законодавства з охорони навколишнього середовища.

Висновки. Екологічний аудит, будучи гнучким механізмом в умовах ринкової економіки, покликаний стати важливим інструментом реалізації конституційних прав громадян на безпечне довкілля та екологічну безпеку на рівні окремих підприємств, територій і держави в цілому. Суттєвий поштовх широкому розвитку еколого-аудиторської діяльності могло б надати методичне забезпечення відповідної сфери, що є новою для України. На сьогодні таке забезпечення практично відсутнє. Кілька наказів Міністерства екології та природних ресурсів України [6] певним чином охопили лише

стадію організації екологічного аудиту – порядок складання кваліфікаційних іспитів і отримання сертифікатів, ведення Реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту, але поки що залишається поза увагою сам процес здійснення екологічного аудиту. Немає затверджених тарифів еколого - аудиторської діяльності, що призводить до наявності перегинів як в один, так і в інший бік, у встановленні вартості еколого - аудиторських послуг. Таким чином, для подальшого розвитку екологічного аудиту в Україні нагальними для вирішення є питання подолання «прогалини» у нормативно-правовому забезпеченні функціонування такого аудиту. З цією метою, на нашу думку, доцільно активізувати роботу законодавчої та виконавчої гілок влади, залучивши до відповідних розробок вітчизняних екологічних аудиторів, які вже мають певний практичний досвід роботи у цій сфері, а також напрацювання передового світового досвіду [1].

Анотація

У статті обґрунтовано необхідність впровадження екологічного аудиту як інструмента регулювання якості навколишнього природного середовища, досліджено проблеми подальшого розвитку екологічного аудиту, запропоновано основні напрямки їх вирішення в Україні

Ключові слова: екологічний аудит, управління, природне середовище, проблеми розвитку

Анотация

В статье обоснована необходимость внедрения экологического аудита как инструмента регулирования качества окружающей природной среды, исследованы проблемы дальнейшего развития экологического аудита, предложены основные направления их решения в Украине

Ключевые слова: экологический аудит, управление, природная среда, проблемы развития

Summary

The article substantiates the need to implement an environmental audit as a tool to control the quality of the environment, the problem was studied further development of environmental auditing main areas of proposed solutions in Ukraine

Keywords: environmental audit, governance, environment, problems of development

Список використаних джерел:

1. Демберецька Ю.М. Проблеми та перспективи розвитку екологічного аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Ю.М. Демберецька. – Режим доступу:
2. http://www.economyconfer.com.ua/full_article/851
3. Закон України «Про екологічний аудит» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Синягівська Л.Б. Перспективи впровадження екологічного аудиту в Україні / Л.Б. Синягівська // Науковий вісник. – 2003. – №13,2. – С. 221–224.
5. Харченко Т.Б. Проблеми та перспективи впровадження екологічного аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Т.Б. Харченко, Ю.А. Сагайдак. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Штик Ю.В. Проблеми правового регулювання організації екологічного аудиту в Україні / Ю.В. Штик, Г.С. Воробйова // Економіка і держава. – 2010. – № 4. – С. 26-29.
7. Кулик Р.Р. Екологічний аудит – сутність і проблеми становлення / Р.Р.Кулик, Я.В. Мех // Науковий журнал «Бухгалтерський облік і аудит». – 2009. – №2 – С.14–18.